

Expresionistické drama z českých zemí

Katarína Cupanová

Zuzana Augustová, Lenka Jungmannová a Aleš Merenus (edd.). *Expresionistické drama z českých zemí*. Praha: Academia/Ústav pro českou literaturu AV ČR, 2020. 737 s. ISBN 978-80-200-3162-4; 978-80-7658-003-9.

[reviews]

Expresionizmus bol jednou z umeleckých avantgárd prvej polovice 20. storočia. Z historického pohľadu sa najvýraznejšie prejavil v Nemecku v prvom a druhom desaťročí. Uplatnil sa najmä vo výtvarnom umení, v literatúre, hudbe, divadle a vo filme. Expresionizmus reaguje na pozitivismus, naturalizmus a impresionizmus a vedome sa odkláňa od reprodukovania skutočnosti tak, ako sa javí zraku. Namiesto toho vytvára hlboký, vnútorný, subjektívny obraz. Preferoval vyjadrenie životnej skúsenosti a vlastných pocitov cez prizmu expresivity. Pre zvýšenie efektu zážitku preto často dochádzalo k deformácii reality. Programovo sa usiloval vymaniť sa z vulgárnosti modernej civilizácie a dosiahnuť slobodu. Expresionizmus predstavoval protest, opozíciu, revolučnosť, ale aj snahu o únik a nové stvorenie sveta. Tematika expresionistických hier odrážala dobovú situáciu ovplyvnenú predchádzajúcou vojnou a zlou spoločenskou situáciou (rozpad subjektu, oslabenie racionality, motív blázna, pesimistické vízie sveta, snaha o očistu...). Na jednej strane sa objavujú pocity nudy, cynizmu a dekadencie, na druhej strane expresionistickí autori bojujú proti materialistickej, racionalistickej a pozitivistickej moderne.

Pre výskum českej expresionistickej drámy sa prvým podnetom stáva nová antológia s názvom *Expresionistické drama z českých zemí*, ktorú pripravili editori Zuzana

Augustová, Lenka Jungmannová a Aleš Merenus (do autorského kolektívu patrí aj Ingeborg Fialová-Fürstová, ktorá pôsobila ako konzultantka v oblasti nemeckojazykovej expresionistickej drámy a prepis jej štúdie je zaradený medzi úvodné texty knihy). Publikácia predstavuje prvý súhrn expresionistických hier napísaných na českom území v rokoch 1910–1924. Usiluje sa čitateľovi predstaviť české expresionistické hry na pozadí viacerých sociokultúrnych súvislostí a prispieť tak k detailnejšiemu poznaniu tejto jedinečnej dramatickej poetiky.

Antológia je prvým zväzkom z novovzniknutej edície Drama, ktorej zámerom je sprístupniť významné divadelné a rozhlasové hry z rôznych historických etáp, tematických a žánrových oblastí. Každý zväzok tejto edície by mal byť taktiež doplnený o odborné štúdie, ktoré diela zasadzujú do konkrétnych kultúrnych a spoločenských súvislostí. Autormi edície sú pracovníci Tímu pre výskum moderného českého divadla Ústavu pro českou literaturu AV ČR, ktorý existuje v rámci Oddelenia pre výskum literatúry 20. storočia a súčasnej literatúry. Vo svojom výskume sa zaoberajú dejinami literatúry 20. storočia v rôznych fázach. Dejiny drámy skúmajú z rôznych perspektív a v rôznych záberoch. Jedným z výstupov je aj projekt antológií, v ktorých sa rozhodli sprítomniť, zozbierať, prezentovať a upo-

zorníť na drámy, ktoré neboli publikované v knižnej ani časopiseckej podobe a mnohé doteraz zostali len v rukopisoch. Tento fakt sa stal východiskom, prostredníctvom ktorého chcú členovia autorského kolektívu poukázať na niektoré nové zistenia. Editori antológie nanovo uvádzajú do života texty, ktoré vypadli z literárno-historických prehľadov a ukazujú ich ako materiál, ktorý je súčasťou živého literárneho diania a je možné ho zaradiť do aktuálneho literárnovedného skúmania.

Antológiu uvádzajú tri literárne štúdiá, ktoré prechádzajú od všeobecnej charakteristiky expresionizmu, cez jeho nemeckú až po českú jazykovú verziu. Štúdiá Ingeborg Fialovej-Fürstovej „Expresionizmus“ analyzuje expresionizmus jednak ako hnutie moderného umenia, jednak ako životný štýl celej generácie. Upozorňuje na to, že expresionizmus mal svoju prehistóriu už na prelome 19. a 20. storočia napríklad v diele Augusta Strindberga alebo Oskara Kokoschku. Expresionistickí dramatici čerpali predovšetkým z pocitu zneistenia a subjektívizácie, čo súvisí so subjektívizáciou drámy, v ktorej je na realitu, ale aj ostatné postavy nahliadané z pohľadu často autobiografického ústredného hrdinu. Tento postup súvisí s dobovou krízou identity individua a s pocitom ohrozenia z moderného sveta. Na jednej strane je u expresionistických autorov cítiť obdiv k modernej technike a k modernému spôsobu života, na druhej strane ide o akési varovanie pred technizáciou spoločnosti a strach z nej.

Zuzana Augustová približuje nemecky písané expresionistické drámy a ukazuje na paralely medzi nemeckým a českým expresionizmom. Expresionizmus pritom chápe v dvojakom zmysle: ako umelecký program, ktorý nastupujúca česká avant-

garda výrazne odmietla ako nemecký export a už dávno prekonaný meštiansky individualizmus a ako poetiku (tvorivú prax), ktorá evidentne nadväzuje na nemeckú a francúzsku tvorbu, unanimitas a iné vzory. Na českom území sa tak vytvára svojbytný variant expresionizmu, ktorý je od „vážnejšieho“ nemeckého písania viac odľahčený. Hoci tu stále existovali vážne sociálne ladené hry, väčšie miesto získava groteska.

V tretej štúdií „České drama v souřadnicích expresionizmu“ Aleš Merenus definuje jedinečné črty českej expresionistickej drámy. Tie vidí najmä v zvieracej tematike, ktorá sa v českých expresionistických hrách objavuje veľmi často. Animalita je prostriedkom deformácie, hyperbolizácie a subjektívizácie dramatickej výpovede. A. Merenus však upozorňuje na to, že v nemeckom prostredí sa táto tematika až tak veľmi nevyskytuje. Ako príklady uvádza hry Leva Blatného *Kokoko-dák!*, Čapkovu revueálna hra *Ze života hmyzu* či hru *Pelikán obrovský* Jana Bartoša.

Pri koncipovaní antológie dali jej editori prednosť teritoriálnemu vymedzeniu. Výber diel tak reprezentujú autori z troch regionálnych oblastí: moravských autorov zastupujú Lev Blatný, Bartoš Vlček, Ernst Weiß a Jiří Walker, pražských Jan Bartoš, Max Brod, Arnošt Dvořák, Franz Kafka, Ladislav Klíma, Paul Kornfeld, Fráňa Šrámek a Franz Werfel a sliezsku oblasť reprezentuje Leopold Wolfgang Rochowanski.

Novodobým trendom v českej literárnej vede sa stala snaha inkorporovať do výkladu českých literárnych dejín aj tvorbu autorov druhej (nemeckej) jazykovej oblasti. Autorský tím tak neprijal jazykovú dominanciu češtiny, ale zohľadnil aj expresionistickú dramatickú tvorbu nemecky píšucich autorov, ktorí žili na danom území.

Antológia tak zahŕňa nielen pôvodné české expresionistické hry, ale aj súčasné preklady nemecky písaných textov. Z nemecky písaných hier sú to napríklad *Strážce hrobky* od Franza Kafku, autobiografická prvotina Franza Werfela *Návšteva z Elysia*, inšpirovaná Werfelovým mladíckym vzplanutím či jednoaktovka Maxa Broda *Vykupiteľka*. Diela sú usporiadané chronologicky od ranej fázy expresionizmu, až po prvú polovicu dvadsiaty rokov, kedy už expresionizmus v nemeckom jazykovom prostredí ustupoval, čo v publikácii prispelo k zvýrazneniu kontinuity tohto umeleckého javu. Výber hier je široký z hľadiska formálneho (krátke aj celovečerné hry) aj žánrového rozsahu (jednoaktovky, grotesky, vážne hry).

Okrem vlastných umeleckých textov antológia, ako doplnok, obsahuje aj článok Paula Kornfelda „Oduševnělý a psychologický člověk“, ktorý bol vo svojej dobe považovaný za expresionistický manifest. P. Kornfeld v ňom stavia princíp „oduševnenosti“ do protikladu voči „psychologickosti“, pričom sám dáva prednosť prvému princípu, ktorý považuje za hlbší. Je určený pre človeka, ktorý sa nenechá obmedzovať svojou psychológiou, logikou či rastom, ale nechá sa vtiahnuť do sveta nevedomia.

Záverečná časť knihy obsahuje tiež prepracované verzie niektorých hier (F. Kafka *Strážce hrobky*, J. Bartoš *Krkavci*, F. Šrámek *Zvony*, A. Dvořák a L. Klíma *Matějovo vidění*), čím editori reagujú na odlišnosť súčasnej češtiny od češtiny zo začiatku 20. storočia.

Antológia *Expresionistické drama z českých zemí* je zaujímavá z niekoľkých hľadísk. Prínosom sú súčasné preklady nemecky písaných hier od autorov spojených s územím Čiech, Moravy a Sliezska, ktoré (až na Kafkovho *Strážce hrobky*) doteraz v českom preklade neexistovali. Hoci sa však zahrnutie nemecky písaných textov do výkladu dejín českej drámy stalo kľúčovým princípom antológie, pri jej zostavovaní dali editori prednosť národnému a teritoriálnemu hľadisku pred jazykovým. To však v konečnom dôsledku môže byť na škodu, keďže práve tým sa mohli ukázať oveľa širšie súvislosti dramatickej tvorby, ktorá vzniká na určitom mieste a v určitom čase, ale nie je obmedzená len jedným jazykovým módom. Napriek tomu je antológia dôležitým vydavateľským sprístupnením českých expresionistických hier s univerzálnou platnosťou a nadčasovou výpoveďou. Obsahuje množstvo materiálu so širokou perspektívou budúceho výskumu a zároveň predstavuje veľkú výzvu pre českých divadelníkov, ktorí sa rozhodnú po týchto dielach siahnuť.

Záverečná časť knihy obsahuje tiež prepracované verzie niektorých hier (F. Kafka *Strážce hrobky*, J. Bartoš *Krkavci*, F. Šrámek *Zvony*, A. Dvořák a L. Klíma *Matějovo vidění*), čím editori reagujú na odlišnosť súčasnej češtiny od češtiny zo začiatku 20. storočia.

